

Het christelijk onderwijs in de negentiende eeuw

L.D. van Klinken

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	Dit venster uit de Pedagogische Canon voor de christelijke leraar is gewijd aan de onderwijzers aan de het christelijk lager onderwijs in de negentiende eeuw.
Bronvermelding	Deze tekst is deel van het Compendium van het Lectoraat Christelijk leraarschap.
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Hoofd
Plaatsingsdatum	2016
Gerelateerde artikelen	Geen.
Trefwoorden	Schoolstrijd, christelijke pedagogiek.

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

Het christelijk lager onderwijs in de negentiende eeuw

Inleiding

Plaats in de canon

In dit venster staat geen pedagoog centraal, maar schenken we aandacht aan de onderwijzers uit de periode van de schoolstrijd en het pedagogisch denkklimaat aan de christelijke lagere school in de negentiende eeuw. We doen dit in een apart venster, omdat in de praktijken die in deze tijd zijn gegroeid de wortels liggen van het huidige christelijk onderwijs.

Actualiteit

De negentiende-eeuwse onderwijzers aan de protestants-christelijke lagere scholen worstelden met de vraag naar een christelijke pedagogiek en hoe ze in de dagelijkse lespraktijk een verbinding konden leggen tussen de leerstof en de identiteit. Die worsteling om de verbinding te leggen tussen professie en confessie is nog steeds actueel en kennisname van het gedachtegoed van hen die ons voorgingen kan in dit opzicht verrijkend zijn.

Kernthema

Centraal staan in dit venster de onderwijzers die werkzaam zijn in het protestants-christelijk onderwijs en hun pedagogische opvattingen.

Structuur

We beginnen met meester Arie Bloot. Hij staat in dit venster als voorbeeld voor enerzijds de zorgen en de moeite van de onderwijzers aan de 'School met den Bijbel', maar anderzijds ook voor het geloofsvertrouwen dat zij hadden. Na een kort overzicht van het verloop van de schoolstrijd gaan we in op het pedagogisch denkklimaat van de christelijke school. We presenteren daarna een aantal bronteksten, die we kenmerkend vinden voor dat denkklimaat.

1. Meester Bloot

Arie Bloot werd in 1851 geboren te Moordrecht. Op vijftienjarige leeftijd ging hij bij meester A.W. van Kluijve in de leer als kwekeling. Van Kluijve was het eerste hoofd van de christelijke lagere school die in 1857 in Gorinchem van start gegaan was. De school ging uit van de Christelijke Afscheiden gemeente en telde in de tijd van Van Kluijve ruim honderd leerlingen. Van Kluijve was aanvankelijk werkzaam aan een openbare school in Heusden, maar stapte uit overtuiging over naar een school met de Bijbel. Dat daardoor zijn salaris terugliep van 2000 gulden naar 700 gulden per jaar nam hij graag voor lief.

Na het vertrek van Van Kluijve werd Arie hulponderwijzer onder zijn opvolger, die echter al spoedig vertrok. Daarop werd de vierentwintigjarige Arie Bloot, die inmiddels zijn hoofdakte behaald had, benoemd tot het nieuwe hoofd van de school. Door concurrentie van de plaatselijk openbare school daalde het aantal leerlingen van de christelijke school aanzienlijk. Omdat de school financieel naast collecten afhankelijk was van het schoolgeld van de leerlingen, kwam het schoolbestuur door deze leerlingendaling in financiële moeilijkheden. In maart 1880 zag het schoolbestuur geen andere

uitweg meer dan de sluiting van de school. Hoofdonderwijzer Bloot besloot toen, in het geloofsvertrouwen dat de Heere hem zou helpen, de school voor eigen rekening voort te zetten. Zelf zei hij daarvan: 'Goedsmoeds en blij dat de Heere mij verwaardigd had deze weg, met het geloofsoog op Hem, in te slaan.'

Jaren later constateerde men dat meester Bloot ruim elf jaar lang uit de Hand van de Heere had geleefd. Uit de financiële administratie bleek namelijk dat in deze periode de inkomsten uit het schoolgeld van de leerlingen volledig nodig waren geweest voor de schoolvoorzieningen. Het salaris voor de meester zelf was er al die jaren bij ingeschoten. Hoe er toen in zijn levensonderhoud werd voorzien? Kenmerkend is daarvoor het door meester Bloot zelf vertelde voorval, toen hij op zeker moment in geldnood zat en de zestig gulden huur niet kon betalen. 'Voor ik naar school ging boog ik nog eenmaal mijn knieën en legde mijn bezwaren neer voor de Heere, mijn Toevlucht. Ik mocht mijn bekommernissen op Hem werpen en ging welgemoed naar school. Een paar dagen later ontving ik een gesloten envelop. Thuisgekomen, maakte in deze open... er zat een bankbiljet van 60 gulden in.'

In 1891 werd op initiatief van de predikant van de plaatselijke Gereformeerde Kerk een schoolvereniging opgericht. Het bestuur van de christelijke school kwam nu in handen van de vereniging en meester Bloot werd benoemd tot hoofd van de school. Hij ontving voortaan een salaris van 900 gulden per jaar. Op 1 juni 1920, na een diensttijd van vierenvijftig jaar, beëindigde meester Bloot zijn werkzaamheden. (Natzijl, 2005).

2. De tijd van de schoolstrijd

De wijze waarop meester Bloot zich een leven lang heeft ingezet voor de School met de Bijbel in Gorinchem is een voorbeeld van de wijze waarop men zich in de schoolstrijd moeiten getroost heeft.

In de schoolstrijd, die rond 1850 begon en in 1917 eindigde, stond de vraag centraal hoe invulling gegeven moest worden aan de vrijheid van onderwijs, die in de Grondwet van 1848 vastgelegd was. Door de vrijheid van onderwijs werd het mogelijk om naast de openbare school, die uitging van de overheid en door de overheid gefinancierd werd, een bijzonder school, bijvoorbeeld een christelijke school te openen. In tegenstelling tot de openbare school, de volksschool, moest de christelijke school echter door de ouders zelf bekostigd worden. Bovendien moesten zij vaak via de gemeentelijke belasting ook nog bijdragen aan de instandhouding van de plaatselijke openbare school.

Om de scholen met de Bijbel financieel te ondersteunen werd de Vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs opgericht. De eerste voorzitter van CNS was de bekende mr. G. Groen van Prinsterer. Na hem gaf vooral dr. A. Kuyper leiding aan de schoolstrijd. Onder de leuze 'de school aan de ouders' werden er steeds meer christelijke scholen opgericht. Ondertussen begon ook de overheid, zij het aanvankelijk in zeer beperkte mate, geld beschikbaar te stellen voor de instandhouding van de christelijke scholen. Door de uitbreiding van het kiesrecht kwamen er in het parlement steeds meer parlementariërs die pleitten voor een volledige financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs. In 1917 kwam het zover en werd dit in artikel 192 van de Grondwet vastgelegd. Het bijzonder onderwijs kreeg een gelijk recht op overheidssubsidie als het openbaar onderwijs. (Bakker, e.a., 2006; Van Klinken, 2009; Schutte, 2006).

De onderwijzer

In de negentiende eeuw begonnen de onderwijzers hun loopbaan als kwekeling. Op twaalf á dertienjarige leeftijd kwam de kwekeling als hulp van de hoofdonderwijzer in de school. Na schooltijd werd hij dan door de hoofdonderwijzer, bij wie de kwekeling ook vaak kost en inwoning genoot, opgeleid voor het examen. In 1878 kwam aan deze vorm van opleiding, die nog doet denken aan het middeleeuwse meester-gezel model, een einde. Wel bleef het mogelijk om als kwekeling aan een normaalschool opgeleid te worden. Overdag was de kwekeling werkzaam in de school en in de avonden en op de zaterdag werd er door meerdere docenten, hoofdonderwijzers, les gegeven en opgeleid voor het examen. Daarnaast kon men kiezen voor de dagopleiding aan een kweekschool, maar gezien de daaraan verbonden kosten werd daarvan veel minder gebruik

gemaakt dan de normaalschool. Wanneer de kwekeling slaagde voor zijn examen kreeg hij de status van onderwijzer. Daarna kon hij verder studeren en examen doen voor de hoofdakte. Werd deze behaald dan was hij bevoegd om hoofd van een school te worden. De examens waren berucht om de hoeveelheid feitenkennis die vereist werd en het geringe percentage geslaagden. (Van Essen, 2006).

In de negentiende eeuw is men algemeen van gedachte dat een christelijk onderwijzer geen vak uitoefent, maar een ambt bekleedt, deels vergelijkbaar met dat van een predikant. Ook de onderwijzer is werkzaam in 'de wijngaard des Heeren'. Zijn belangrijkste taak is de bekering van de kinderen tot God. Hij weet zich van Hogerhand tot deze taak geroepen. Dat roepingsbesef heeft veel onderwijzers in de negentiende eeuw aan de christelijke school staande gehouden, ondanks alle moeiten en zorgen die daar aan verbonden waren.

De onderwijzer is ook een man van de praktijk. Over het algemeen heeft hij geen interesse in allerlei theoretische beschouwingen en de relevantie van de pedagogische kennis die hij in het kader van zijn studie heeft opgedaan, ontgaat hem. Pedagogische tijdschriften leiden dan ook in deze periode een kwakkelend bestaan. (Van Klinken, 2009).

Het onderwijs

Ook het onderwijs aan de lagere school, zowel aan de openbare als de bijzondere, kenmerkte zich door het grote belang dat aan feitenkennis gehecht werd. Om de leerlingen deze bij te brengen maakte men gebruik van de zogenaamde 'leertrappen' van de Duitse pedagoog Herbart. De leerstof werd klassikaal op systematische wijze volgens een vast stappenplan aangeboden en ingeoefend. Daarnaast ging met uit van het didactisch principe van de aanschouwelijkheid. Daarvoor maakte men gebruik van wandplaten, zoals die van de bekende Utrechtse hoofdonderwijzer H.J. van Lummel.

Het belangrijkste vak op de christelijke school was vanzelfsprekend Bijbelse geschiedenis. Van bijna even groot belang vond men het onderwijs in de vaderlandse geschiedenis. Het was de taak van de onderwijzer om in de geschiedenislessen Gods Hand te laten zien. Daarnaast werd er les gegeven in de gebruikelijk vakken als lezen, taal, schrijven, rekenen en aardrijkskunde. Voor deze vakken kon de christelijk school kiezen uit een scala van les- en leesboekjes, want voor veel onderwijzers was het schrijven van deze boekjes een welkome bijverdienste. (Van Klinken, 2009).

Christelijke pedagogiek?

Ongeacht de denominatie waar men als kwekeling de opleiding gevolgd had, deden zij allen hetzelfde landelijke examen. De leerstof van een kwekeling aan een christelijke lagere school verschilde dan ook niet veel met die van de kwekeling aan de openbare of roomse lagere school. Hooguit dat er wat accentverschillen gelegd werden.

Wel hadden de christelijke normaalscholen hun eigen studieboeken, met name voor het examenvak pedagogiek. Naast de verplichte examenstof, zielkunde en de methodische en didactische principes van de schoolvakken, profileerden deze studieboeken zich op belangrijke pedagogische thema's als het opvoedingsdoel, tucht, straffen en belonen. Men onderbouwde deze met aan de Bijbel ontleende gegevens. Dit was echter te marginaal om te kunnen spreken van een christelijke pedagogiek. Dat gemis aan een eigen pedagogisch concept hebben de voormannen van het protestants-christelijk onderwijs wel beseft. De Vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs stelde zelfs geld beschikbaar voor het schrijven van een handboek voor de christelijke pedagogiek. Niettegenstaande deze stimulans duurde het achttien jaar voordat het boek er was. Bovendien was het bewust handboek, *Christelijke paedagogiek* van hoofdonderwijzer R. Husen, slechts een bewerking van een Duits pedagogisch werk. Van een eigen christelijke pedagogiek was geen sprake. (Van Klinken, 2009). Men heeft als verklaring voor dit manco wel aangevoerd dat de politieke vraagstukken het christelijk onderwijs in de negentiende eeuw zo in beslag hebben genomen dat men niet toe is gekomen aan een pedagogische doordinking van de idealen. (Stilma, 1987). Dat wil niet zeggen dat er in deze periode geen aanzetten zijn gegeven voor een christelijke pedagogiek, zoals de *Beknopte pedagogiek ten behoeve van Christelijke normalessen* van de hoofdonderwijzers H.J. Emous en P.J. Kloppers en *Beginselen der psychologie* van dr. H. Bavinck. (De Vries; 2004).

3. Kennismakingstekst

Kader

In de *Schets van de opvoeding in de lagere school voor Christelijk onderwijs vervaardigd ten dienste van kweekelingen en onderwijzers* door H.H.J. van Rooijen gaat de schrijver, een hoofdonderwijzer uit het Gelderse Zelhem, in het tweede hoofdstuk in op het doel van de christelijke opvoeding en de samenhang tussen de verschillende vakken, waarin onderwijs gegeven wordt.

Brontekst

'De eerste vraag, die met betrekking tot de opvoeding in de lagere school moet worden gedaan, zal dus moeten zijn: Wat stelt men zich voor van een christelijke opvoeding in die school?

Het antwoord daarop luidt: Christelijke opvoeding in de lagere school bestaat in het aanwenden van alle middelen, die in de hand van den mensch gelegd zijn, om de kinderen de christelijke waarheden te leeren kennen en hen aan te sporen ze in beoefening te brengen, opdat daardoor in hen een vast fundament gelegd worde voor een degelijke karaktervorming.

In deze bepaling ligt tevens het doel der opvoeding opgesloten, n.l. het in beoefening brengen van de eischen aan den christen gesteld, en eene daarmede onafscheidelijk verbonden karaktervorming. De Heiland zeide tot zijne discipelen: "Gij zijt het zout der aarde." Dit nu moeten de christenen zijn en de kinderen worden tengevolge eener christelijke opvoeding. Bij deze opvoeding komt het aan op eene samenwerking tusschen God en mensch. De materialen nu, waarmee het fundament tot karaktervorming gelegd moet worden zijn: de Bijbel en de gewone vakken van onderwijs. De tucht dient, om de bouwstoffen zóó te leggen, als het behoort, terwijl het gebed als 't ware het cement is, dat den materialen stevigheid geeft.

Het doel dat wij ons bij de opvoeding in de lagere school voor oogen stellen, bestaat dus in het aanwenden van alle middelen die binnen ons bereik liggen, om het kind te gewennen aan een christelijk leven, opdat het eene eere zij van de gemeente des Heeren. Die dat is, die aanvankelijk geleerd heeft eene goede reuk van Christus te zijn, zal zich ook in de maatschappij wel gedragen en zijne plaats met eere innemen. De beste christen is de beste burger.

De weg die de opvoeder in de christelijke school heeft te volgen, om tot zijn doel te komen, is bepaald door het woord des Heilands: "Laat de kinderkens tot Mij komen, want denzulken is het koninkrijk Gods." (Marc. 10:14) Hiermede in overeenstemming is de vraag aan het einde van het doopsformulier den ouders gedaan: "Of gij niet belooft en u voorneemt, deze kinderen, als zij tot hun verstand zullen gekomen zijn, een iegelijk de zijnen ... in de voorzegde leer naar uw vermogen te onderwijzen of te doen onderwijzen."

(...)

Hebben wij de waarde des Bijbels voor het kind en voor zijn opvoeding uiteengezet en de onmisbaarheid van het gebed bij de opvoeding aangetoond, nu rest ons nog uiteen te zetten, hoe alle vakken van onderwijs zich eigenlijk om den Bijbel groepeeren. Het kind moet lezen leeren, om in zijnen Bijbel te kunnen lezen: schrijven, om daardoor zijn gedachten aan anderen kenbaar te maken – zonder de schrijfkunst hadden wij geen Bijbel - ; het moet met onze taal vertrouwd worden, om de taal des Bijbels te leeren verstaan; het moet leeren rekenen, opdat zijn verstand gescherpt worde, en daardoor juist leeren oordeelen en zich juist te leeren uitdrukken: het moet Vad. Gesch. leeren, om overeenkomstig de voorschriften des Bijbels, met de groote daden Gods bekend te worden, die Hij aan ons volk verricht heeft, en aardrijkskunde, om het land te leeren kennen, waarin die daden zijn verricht enz. Zoo ziet men, dat bij eenig nadenken gemakkelijk is aan te geven, dat al het onderwijs op de christelijke school zich om den Bijbel samentrekt en de Bijbel er het middelpunt van uitmaakt. Die overeenkomstig dat doel wordt opgevoed, zal zich in het leven gemakkelijk bewegen en voor de maatschappij bezitten wat zij met billijkheid van de lagere school eischen kan. Eene opvoeding naar den Bijbel omvat den geheelen mensch. Lichaam en ziel, verstand, gevoel en wil, worden gelijkelijk in zulk een opvoeding begrepen en daardoor zal in het kind een fundament gelegd worden, dat duurzaamheid voor het leven geeft.' (pag. 18, 19, 29 en 30).

Vragen bij de brontekst

- a. Wat is volgens de schrijver het doel van de opvoeding?
- b. Welke onderlinge samenhang ziet de schrijver tussen de diverse vakken?
- c. Hoe zou je zelf in de les je verbinding leggen.
- d. Tot welke offers zouden wij bereid zijn?(Denk aan meester Bloot).

4. Verdiepende tekst

Kader

De hieronder opgenomen tekst is eveneens afkomstig uit de *Schets van de opvoeding in de lagere school voor Christelijk onderwijs vervaardigd ten dienste van kweekelingen en onderwijzers* van H.H.J. van Rooijen. In dit fragment geeft hij de aankomende onderwijzers een aantal pedagogische adviezen.

Brontekst

'Rechtvaardigheid moet ook beoefend worden bij het berispen en beloonen. Er zijn kinderen die goed hun best doen, maar toch niet zóó vooruitkomen, als gewenscht is. Dezulke altijd of vaak te berispen, kan verslapping of wrevel tengevolge hebben. Een enkel woord van bemoediging werkt bij zulke kinderen veel meer uit dan voortdurende afkeuring en is voor hen eene aansporing om steeds beter hun best te doen. Voor den ijver en voor de vorderingen der kinderen, doet de huiselijke omgeving veel af. Indien de ouders zich veel met hunne kinderen kunnen bemoeien, op hunne vorderingen letten, hun tehuis eens laten lezen en schrijven of veel met hen spreken, dan zal dit in de school zeer goed merkbaar zijn. En toch verdienen zulke kinderen niet meer lof dan anderen, met wie de ouders zich niet kunnen of willen bezighouden.

Met het uitdeelen van beloningen zij men zeer voorzichtig. Indien men ze geeft, moeten ze zoo eenvoudig mogelijk zijn en zoo rechtvaardig mogelijk uitgedeeld worden. Ook zie men in deze niet steeds, niet enkel op de "vluggen", maar ook en vooral op de "achterlijken", en uit deze op hen, die blijken geven, dat zij steeds hunne beste krachten inspanssen. De eersten, de vluggen, werken gemakkelijk en het kost hun weinig moeite om vooruit te komen; maar de laatsten hebben, indien de achterlijkheid geen gevolg van luiheid is, er behoefte aan om daadwerkelijk te zien, dat hunne inspanssende pogingen om goed te leeren, aan het oog van den meester niet ontsnapt zijn. Voor hen kan de beloning een prikkel zijn, om verder hun best te doen. Kan, zeg ik, want het is ook mogelijk, dat een zoo beloond kind, nu meent den top van den berg te hebben bereikt, en dan heeft de beloning eene geheel verkeerde uitwerking gehad. Om alle gevaren, verbonden aan het uitdelen van beloningen, te vermijden, is het beter deze niet uit te reiken. Goed bezien zijn de nadeelen, verbonden aan het stelsel van beloningen te geven, grooter, dan de voordeelen, en bij niets is het bijna onmogelijker rechtvaardiger te zijn, dan hierbij.

Er is nog een andere klip, waarop de rechtvaardigheid des onderwijzers vaak stoot – die namelijk, van zoogenaamde "lievelingen" in zijne klasse te hebben. Het is niet te ontkennen, dat het eene kind veel gunstiger indruk op ons maakt, dan het andere; maar dit mag den onderwijzer toch nooit verleiden, om zulk een kind boven anderen vóór te trekken. Al trekt ook een kind hem door zijne lieftalligheid zoozeer aan, toch mag hij dit nooit laten blijken. Alle kinderen moeten voor hem in den dagelijkschen omgang gelijk zijn. Hij moet ze allen gelijke liefde betoonen. Ze moeten niet voortdurend de gedachte met zich omdragen, dat deze of die wel een potje breken kan. Zulke gedachten geven het gevoel van rechtvaardigheid een knak en veroorzaken onverschilligheid. "Wij kunnen het nooit goed maken", denken en zeggen de kinderen, en geen grooter leedvermaak hebben zij, dan wanneer de lieveling het zóó bont maakt, dat hij gestraft moet worden. Zulk handelen is niet in de geest van den Heiland. Hij zocht het ellendige, het verachte; Hij zocht zondaars en zondaressen op. En toen de kinderen tot Hem gebracht werden, zocht Hij er niet de liefsten uit, maar omvatte ze allen met Zijne armen. Zóó te handelen eischt zelfverloochening van den onderwijzer; maar is niet het geheele werk der opvoeding eene voortdurende zelfverloochening?' (pag. 160, 161).

Vragen bij de brontekst

- a. Welke bezwaren heeft de schrijver tegen het geven van een beloning?
- b. Hoe zou je hier zelf mee omgaan in je eigen klas?
- c. Aan het eind van de tekst stelt de schrijver dat de opvoeding zelfverloochening vraagt van de opvoeder. Wat bedoelt hij daarmee? Herken je dit uit eigen ervaring?

5. Verbredende tekst

Kader

Deze tekst is afkomstig uit *Christelijke paedagogiek. Opvoed- en onderwijskunde ten dienste van Christelijke onderwijzers, Leeraars en Kweekelingen aan Kweekscholen, Normaalscholen en Normaallesen in Nederland* door R. Husen. Husen gaat in op vereisten die aan een christelijk onderwijzer gesteld mogen worden.

Brontekst

'De onderwijzer in de Christelijke school

De lagere school bestaat wegens de behoefte aan onderwijs. Ten einde goed onderwijs te kunnen geven, moet de uitwendige en inwendige inrichting der School aan de gesteld voorwaarden beantwoorden. Maar bovenal moet zij toevertrouwd zijn aan een goed onderwijzer. De onderwijzer is de ziel der school. Van hem moet het leven der school, de tot den arbeid bezielende kracht uitgaan. Hij moet ten volle beseffen de roeping, waartoe hij geroepen is.

Inzonderheid de onderwijzer in de christelijke school, die het Evangelie heeft te brengen aan de kinderen, opdat zij in Jezus Christus hunnen Heer en Heiland leeren vinden en beantwoorden aan den zegen en de verplichting van den Doop, waardoor zij in den naam des Drieëenigen Gods in het verbond der genade zijn opgenomen.

De onderwijzer der christelijke school moet in de eerste plaats een geloovig man zijn, en tevens gelijk ieder ander onderwijzer, in zijnen wandel onberispelijk; voor zijn taak berekend en in de uitoefening van zijn ambt getrouw wezen. Geloovig, zedelijk onberispelijk, bekwaam en getrouw zijn de vier hoofdvereischten in den onderwijzer, die op het welzijn der christelijke volksschool den grootsten invloed uitoefenen.

Als eerste vereischte in den christenonderwijzer noemen we, dat hij van harte in den Heere Jezus Christus, als zijnen Verlosser en God gelooft en zich onderwerpt aan de uitspraken van Gods onfeilbaar Woord. Immers het is de taak des christelijken onderwijzers, de in Jezus' naam gedoopte kinderen door christelijke opvoeding en christelijk onderwijs tot Jezus te leiden en als werktuig in de hand des H. Geestes te dienen om het zaad der wedergeboorte te strooien in hunne harten. Evenals de christelijke gemeente alleen door geloovige dienaren des Woords kan worden opgebouwd en gesticht, evenzoo kan ook in de christelijke school alleen door geloovige onderwijzers gezegend worden opgevoed.

Erkennen we van ganscher harte, dat het geloof een werk des H. Geestes is, welnu, de onderwijzer, voor de christelijke school geroepen, houde niet op tot God te gaan en om den H. Geest te smeeken, die het gezegende werk der wedergeboorte des harten in hem tot stand kan en wil brengen. Zoowel voor het zieleheil der kinderen als voor het eigen geluk in den moeilijken arbeid der opvoeding, is een den Heere volkomen gewijd harte bij den Opvoeder eerste voorwaarde.

De onderwijzer is niet alleen geroepen der jeugd door zijn woord, maar meer nog door zijnen godzaligen wandel voor te gaan. Het goede voorbeeld spreekt veel sterker dan de welsprekendste rede, ja maakt eerst, dat de lessen en vermaningen werkelijk kracht van zich doen uitgaan. Niets is schadelijker dan het Evangelie tot kinderen te brengen en zelf verkeerde wegen te bewandelen. Maar niets werkt gezegender, dan dat de kinderen den goeden wandel hunner onderwijzers kennen, en de christelijke leermeester er waarlijk naar staat, om, desgevorderd, met een goed geweten zichzelf ter navolging voor te stellen. Zijne roeping als onderdaan der van God gestelde machten, als burger van den Staat, als lid der samenleving, maar bovenal als lidmaat der Gemeente Gods worde door hem zoo betracht, dat ouders en kinderen in welgevallen en met achting op hem zien'.(119-121)

Vragen bij de brontekst

- a. Wat betekent het dat de leraar een 'werktuig in de hand des Heiligen Geestes' is?
- b. De schrijver roept op om niet op te houden de Heilige Geest te smeken om de wedergeboorte van de leerlingen. Hoe is dat in je eigen praktijk?

6. In gesprek met de pedagoog

Zoals reeds is vermeld, zijn er in de negentiende eeuw hooguit enkele aanzetten gegeven voor een wetenschappelijke christelijke pedagogiek. Met name de hoofdonderwijzer Albert Jonkman uit het Betuwse Hien heeft zich sterk gemaakt voor de doordenking van de christelijke pedagogiek op universitair niveau. Dankzij zijn inzet werd dr. Jan Waterink in 1926 de eerste hoogleraar pedagogiek aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. (Zie het canonvenster over Waterink).

De vraag van de verbinding van de professie met de confessie bleef ook in de twintigste eeuw de christelijke onderwijzers bezighouden. In zijn *Leerplan voor de Scholen met den Bijbel* geeft de hoofdonderwijzer H. Lankamp incidenteel voorbeelden van lessen, waarin vanuit de leerstof een relatie gelegd wordt met de identiteit. In 2014 verscheen van de hand van dr. Ewald Mackay *Een venster op de hemel*. Ook hij geeft in dit boek voorbeelden van lessen, waarin confessie en professie met elkaar verbonden worden.

In 2015 werd binnen het reformatorisch onderwijs opnieuw de vraag naar een eigen pedagogiek actueel door het proefschrift van R. Toes. In zijn dissertatie *De toets der kritiek* deed hij onder meer de aanbeveling om binnen het reformatorisch onderwijs een eigen pedagogische en didactische visie te ontwerpen. Dat zou een kader bieden om onderwijsvernieuwingen niet klakkeloos in te voeren, maar kritisch te toetsen. (Toes, 2015).

Auteur: Dr. L.D. van Klinken

7. Suggesties voor verdere kennismaking

Primaire bronnen

Husen, R. (1885). *Christelijke paedagogiek. Opvoed- en onderwijskunde ten dienste van Christelijke onderwijzers, Leeraars en Kweekelingen aan Kweekscholen, Normaalscholen en Normaallesen in Nederland*. Leiden.

Rooijen van, H.H.J. (1884). *Schets van de opvoeding in de lagere school voor Christelijk onderwijs vervaardigd ten dienste van kweekelingen en onderwijzers*. Kampen.

Secundaire literatuur

Bakker, N., Noordman, J. en Rietveld-van Wingerden, M. (2006). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000*. Assen.

Essen van, M. (2006). *Kwekeling tussen akte en ideaal*. De opleiding tot onderwijzer(es) vanaf 1800. Amsterdam.

Klinken van, L.D. (2009). *Dienstbaar aan het onderwijs*. Een studie naar de protestants-christelijke pedagogische tijdschriften uit de negentiende eeuw. Heerenveen.

Lankamp, H.(z.j.). *Leerplan voor de Scholen met den Bijbel*. Diverse delen. Groningen.

Mackay, E. (2014). *Een venster op de hemel*. Christelijk leraarschap in de lespraktijk. Apeldoorn.

Natzijl, H. (2005) *Een Schild in alle nood*. Uit het leven van meester Arie Bloot (1851-1936). Utrecht.

Schutte, G. (2006). 'De school aan de ouders.' In: Harinck, G. en Schutte, G. *De school met de bijbel*. Christelijk onderwijs in de negentiende eeuw. Zoetermeer.

Stilma, L.C. (1987). *De school met den Bijbel in historisch-pedagogisch perspectief*. Ontstaan en voortbestaan van het protestants-christelijk lager onderwijs in Nederland. Nijkerk.

Toes, R. (2015). *De toets der kritiek*. Het reformatorisch voortgezet onderwijs en de onderwijsvernieuwingen (1970-2005). Apeldoorn.

Vries de, G.E. (2004). *De opleiding van de christelijke onderwijzer*. Het karakter van de protestants-christelijke onderwijzersopleidingen, in het bijzonder in Friesland 1880-1980. Leeuwarden.